

Η Προστασία των Μειονοτήτων και η Ανταλλαγή των Πληθυσμών στη Νομολογία του Διαρκούς Δικαστηρίου Διεθνούς Δικαιοσύνης

Χαρίκλεια Αρώνη, ΔΝ, Ειδικός Επιστήμονας, Νομική Σχολή ΔΠΘ

1. Εισαγωγή

Η διάλυση της Γερμανικής και της Αυστροουγγρικής αυτοκρατορίας στο τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου οδήγησε στη δημιουργία νέων κρατών στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη που συμπεριλάμβαναν σημαντικούς μειονοτικούς πληθυσμούς. Αυτό οδήγησε στη δημιουργία του συστήματος προστασίας των μειονοτήτων της Κοινωνίας των Εθνών. Στο πλαίσιο αυτό, το Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης εξέδωσε μόλις πέντε γνωμοδοτήσεις και μία απόφαση σε κατ' αντιδικίαν διαφορά για ζητήματα που αφορούσαν την προστασία των μειονοτήτων. Μία ακόμα υπόθεση εκδικάστηκε μόνο στο στάδιο της προσωρινής προστασίας πριν διαγραφεί από το πινάκιο. Αντίθετα, η σταδιακή απώλεια εδαφών και η τελική διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας οδήγησε και σε μια διαφορετική λύση: την ανταλλαγή των πληθυσμών. Αν και αφορούσε μικρότερο αριθμό χωρών, η ανταλλαγή των πληθυσμών οδήγησε σε τέσσερεις γνωμοδοτήσεις, κατ' εξοχήν ελληνικού ενδιαφέροντος.

Αντικείμενο του άρθρου αυτού είναι η συνοπτική επισκόπηση της νομολογίας αυτής. Ο σκοπός δεν είναι η κριτική στο σύστημα προστασίας των μειονοτήτων της Κοινωνίας των Εθνών ούτε, βέβαια, η σύγκυση ανάμεσα στην προστασία των μειονοτήτων και την ανταλλαγή των πληθυσμών. Αντίθετα, ο σκοπός είναι η ανάδειξη των εκείνων των προβλημάτων και των ερωτημάτων τα οποία τέθηκαν ενώπιον του Διαρκούς Δικαστηρίου Διεθνούς Δικαιοσύνης και των απαντήσεων τις οποίες μπόρεσε να δώσει το Δικαστήριο στις συγκεκριμένες περιστάσεις κάθε διαφοράς. Για το λόγο αυτό, η παρουσίαση των γνωμοδοτήσεων και των αποφάσεων αυτών δεν είναι εκτενής αλλά επικεντρώνεται μόνο σε εκείνα τα ζητήματα που αφορούν την προστασία των μειονοτήτων και την ανταλλαγή των πληθυσμών.

2. Η γερμανική μειονότητα στην Πολωνία

Η Συνθήκη των Βερσαλλιών αποκατέστησε την ανεξαρτησία της Πολωνίας στα σύνορα προ του διαμελισμού του 1772. Ταυτόχρονα, υπογράφηκε η Συνθήκη περί

Μειονοτήτων της 28ης Ιουνίου του 1919 μεταξύ της Πολωνίας και των Συμμαχικών Δυνάμεων. Επειδή στο πολωνικό έδαφος παρέμενε μια σημαντική γερμανική μειονότητα, υπήρξαν αρκετές τριβές μεταξύ Γερμανίας και Πολωνίας κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου και ορισμένες διαφορές κατέληξαν στο Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης.

2. 1 Η Γνωμοδότηση περί των Γερμανών Αποίκων της Πολωνίας¹

2. 1.1 Απόκτηση Περιουσίας από τους Γερμανούς Εποίκους στην Πολωνία

Μετά το διαμελισμό της Πολωνίας, το Βασίλειο της Πρωσίας αρχικά και η Γερμανική Αυτοκρατορία στη συνέχεια προσπάθησαν να προσελκύσουν Γερμανούς εποίκους στα πολωνικά εδάφη διά της παραχώρησης δημόσιας γης με ευνοϊκούς όρους. Σύμφωνα με τον σχετικό Νόμο του 1886, οι έποικοι μπορούσαν να συνάψουν δύο είδη συμβολαίων με την επιτροπή αποικισμού. Το πρώτο ήταν τα συμβόλαια *Rentengutsverträge*, με τα οποία τους παραχωρούνταν η περιουσία εις το διηνεκές, με αντίτιμο ένα προκαθορισμένο ενοίκιο, ενώ πλήρη κυριότητα αποκτούσαν με την ολοκλήρωση της διαδικασίας *Auflassung*, δηλαδή τις δηλώσεις μεταβίβασης της ιδιοκτησίας και από τα δύο μέρη του συμβολαίου ενώπιον της Διεύθυνσης Κτηματολογίου. Το δεύτερο ήταν τα συμβόλαια *Pachtvertrag*, μισθωτικά συμβόλαια για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα.

Μετά την ανεξαρτησία της Πολωνίας, με το Νόμο της 14ης Ιουλίου του 1920, ακυρώθηκε κάθε εμπράγματο δικαίωμα υπέρ των Γερμανών, με πολωνική πια υπηκοότητα, το οποίο είχε ιδρυθεί μετά την Ανακωχή της 11ης Νοεμβρίου. Συμπεριλαμβάνονταν τόσο τα συμβόλαια *Rentengutsverträge*, εάν τα μέρη δεν είχαν ήδη προχωρήσει στη διαδικασία *Auflassung*, όσο και εκείνα τα συμβόλαια *Pachtvertrag* τα οποία είχαν μετατραπεί σε *Rentengutsverträge* μετά την ημερομηνία της Ανακωχής.

Επειδή οι πολωνικές αρχές προχώρησαν σε εξώσεις των εποίκων αυτών, η Γερμανική Επιτροπή Προστασίας των Δικαιωμάτων των Μειονοτήτων της Πολωνίας, απευθύνθηκε στον Γενικό Γραμματέα της ΚτΕ. Το Συμβούλιο αρχικά θεώρησε ότι το ζήτημα έπρεπε να ανατεθεί σε μια Επιτροπή Νομομαθών και, στη συνέχεια, εξαιτίας της διαφωνίας της Πολωνίας, με την Απόφαση της 3ης Φεβρουαρίου του 1923, υπέβαλε αίτημα γνωμοδότησης προς το Διαρκές Δικαστήριο.

¹Γνωμοδότηση 10ης Σεπτεμβρίου 1923, PCIJ Series B, No. 6, σ. 7

2.1.2 Το εφαρμοστέο δίκαιο: η Συνθήκη Ειρήνης ή η Συνθήκη Μειονοτήτων;

Επειδή το πρώτο ερώτημα του αιτήματος γνωμοδότησης ήταν εάν το εφαρμοστέο δίκαιο στη συγκεκριμένη περίπτωση ήταν η Συνθήκη Μειονοτήτων, οπότε και το ζήτημα θα ενέπιπτε στις αρμοδιότητες του Συμβουλίου της ΚτΕ, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι ο Νόμος της 14ης Ιουλίου του 1920 αφορούσε μια φυλετική μειονότητα εντός της πολωνικής επικράτειας. Η Πολωνία είχε ισχυριστεί ότι, σύμφωνα με το Άρθρο 256 της Συνθήκης Ειρήνης των Βερσαλλιών, κάθε κράτος που αποκτούσε γερμανικά εδάφη, αποκτούσε παράλληλα και την κυριότητα της δημόσιας γης για την οποία όφειλε να αποζημιώσει τη γερμανική Κυβέρνηση. Ωστόσο, το Άρθρο 93 της Συνθήκης Ειρήνης προέβλεπε τη σύναψη νέας συνθήκης με σκοπό την προστασία των μειονοτήτων στο πολωνικό έδαφος. Αυτή ήταν η Συνθήκη των Μειονοτήτων και επομένως, το Άρθρο 256, αν και δεν αναφέρεται ρητά στις μειονότητες, δεν μπορούσε να ερμηνευτεί με τρόπο αντίθετο προς τη Συνθήκη των Μειονοτήτων. Εξάλλου, η Συνθήκη των Μειονοτήτων είχε τεθεί υπό την αιγίδα της ΚτΕ, έτσι ώστε το Συμβούλιο ήταν αρμόδιο να επιληφθεί του ζητήματος, έστω και στην περίπτωση που εφαρμοστέο ήταν ταυτόχρονα και το Άρθρο 256 της Συνθήκης Ειρήνης.

2.1.3 Η αλλαγή κυριαρχίας και τα περιουσιακά δικαιώματα των εποίκων

Το Δικαστήριο έκρινε ότι κρίσιμος χρόνος δεν ήταν η ημερομηνία της Ανακωχής, όπως προέβλεπε ο πολωνικός Νόμος της 14ης Ιουλίου του 1920 αλλά η ημερομηνία κατά την οποία ήρθε σε ισχύ η Συνθήκη Ειρήνης, οπότε και τα εδάφη αυτά βρέθηκαν υπό την κυριαρχία της Πολωνίας. Το γεγονός ότι η εδαφική κυριαρχία περιήλθε στην Πολωνία δεν επηρεάζει κατ' αρχήν τα δικαιώματα ιδιωτικού δικαίου των εποίκων τα οποία, στη συγκεκριμένη περίπτωση, προστατεύονται επίσης από τη Συνθήκη των Μειονοτήτων, ανεξάρτητα από την πολιτική σκοπιμότητα της Πολωνίας για την ανατροπή των αποτελεσμάτων της προηγούμενης γερμανικής πολιτικής εποίκισμού.²

Εξάλλου, σύμφωνα με το γερμανικό Νόμο του 1886, ο οποίος εξακολουθούσε να ισχύει στις περιοχές που εκχωρήθηκαν στην Πολωνία, το *Rentengutsvertrage* αποτελούσε τίτλο έγκυρο και εκτελεστό ακόμα και πριν την *Auflassung*, εφ' όσον δε

² *Ibid.*, σσ. 38-9.

πληρούνταν οι προϋποθέσεις, οι έποικοι είχαν το δικαίωμα να διεκδικήσουν δικαστικά την Auflassung. Ως προς τα συμβόλαια Pactkvertrage τα οποία είχαν μετατραπεί σε Rentengutsverträge μετά την ημερομηνία της Ανακωχής, η Πολωνία ισχυρίστηκε ότι είχαν μεν τερματιστεί ως Pactkvertrage αλλά δεν ίσχυσαν ποτέ ως Rentengutsvertrage. Το Δικαστήριο παρατήρησε ότι στο χρονικό διάστημα Ανακωχής και Συνθήκης Ειρήνης, οι περιοχές αυτές είχαν παραμείνει υπό γερμανική διοίκηση και κυριαρχία. Επομένως, τόσο τα συμβόλαια Rentengutsverträge όσο και τα συμβόλαια Pactkvertrage αποτελούσαν έγκυρους τίτλους που αντιπροσώπευαν δικαιώματα ιδιωτικού δικαίου των εποίκων που προστατεύονταν από τη Συνθήκη των Μειονοτήτων την οποία παραβίαζε ο πολωνικός Νόμος της 14ης Ιουλίου του 1920.

2.2. Γνωμοδότηση περί της Ικανότητας Κτήσεως της Πολωνικής Υπηκοότητας.³

2.2.1 Μόνιμη κατοικία και απόκτηση της πολωνικής ιθαγένειας

Σύμφωνα με το Άρθρο 4 (1) της Συνθήκης των Μειονοτήτων, η πολωνική ιθαγένεια θα απονεμόταν *ipso facto* και χωρίς άλλη διαδικασία σε όλους τους Γερμανούς οι οποίοι είχαν γεννηθεί στα εδάφη που εκχωρήθηκαν στην Πολωνία από γονείς μόνιμους κάτοικους, έστω και αν οι ίδιοι δεν ήταν μόνιμοι κάτοικοι κατά την ημερομηνία έναρξης ισχύος της Συνθήκης. Η Πολωνία θεωρούσε, επίσης, απαραίτητη προϋπόθεση οι γονείς να αποτελούν μόνιμους κάτοικους των περιοχών αυτών τόσο κατά την ημερομηνία γέννησης των τέκνων όσο και κατά την ημερομηνία έναρξης ισχύος της Συνθήκης (20 Ιανουαρίου 1920). Δε θεωρούσε, επομένως, Πολωνούς υπηκόους όσους πρώην Γερμανούς υπηκόους δεν είχαν γεννηθεί από γονείς που πληρούσαν αυτές τις προϋποθέσεις.

Η Γερμανική Επιτροπή Προστασίας των Δικαιωμάτων των Μειονοτήτων της Πολωνίας απευθύνθηκε στον Γενικό Γραμματέα της ΚτΕ. Το Συμβούλιο αρχικά θεώρησε ότι το ζήτημα έπρεπε να ανατεθεί σε μια Επιτροπή Νομομαθών και, στη συνέχεια, εξαιτίας της αποτυχίας των διαπραγματεύσεων μεταξύ Πολωνίας και Γερμανίας, με την Απόφαση της 7ης Ιουλίου 1923, υπέβαλε αίτημα γνωμοδότησης προς το Διαρκές Δικαστήριο.

³ Γνωμοδότηση 15ης Σεπτεμβρίου 1923, PCIJ Series B, No. 7, σ. 4.

2.2.2 Η αρμοδιότητα της ΚτΕ να επιληφθεί του ζητήματος

Επειδή το πρώτο ερώτημα του αιτήματος γνωμοδότησης ήταν εάν το συγκεκριμένο ζήτημα ήταν εντός των αρμοδιοτήτων της ΚτΕ, η Πολωνία υποστήριξε ότι το Άρθρο 12 της Συνθήκης των Μειονοτήτων, σύμφωνα με το οποίο οι διατάξεις των προηγούμενων Άρθρων βρίσκονταν υπό την εγγύηση της ΚτΕ, δεν εφαρμόζεται ως προς τα Άρθρα 3-6. Το Άρθρο 12 θα εφαρμοζόταν στα προηγούμενα Άρθρα μόνο στο βαθμό που αφορούσαν φυλετικές, θρησκευτικές ή γλωσσικές μειονότητες. Μόνο οι υπήκοοι ενός κράτους, όμως, μπορεί να θεωρηθεί ότι ανήκουν σε μια μειονότητα στο έδαφος του και το Άρθρο 4 αφορούσε ακριβώς την απόκτηση της υπηκοότητας, έτσι ώστε οι Γερμανοί των οποίων η πολωνική υπηκοότητα αμφισβητούνταν ήταν μάλλον υποψήφια μόνο μέλη της γερμανικής μειονότητας στην Πολωνία.

Η εγγύηση της ΚτΕ ως προς τα Άρθρα 3-6, συνεπώς, ήταν εξαρτημένη από το νόημα του όρου μειονότητα στη Συνθήκη των Μειονοτήτων. Το Δικαστήριο έκρινε ότι τόσο το Άρθρο 93 της Συνθήκης Ειρήνης όσο και το προοίμιο της Συνθήκης των Μειονοτήτων, αναφέρονται στους κατοίκους που διέφεραν από την πλειοψηφία του πληθυσμού ως προς τη φυλή, τη γλώσσα ή τη θρησκεία, ανεξάρτητα από το αν είχαν πολωνική υπηκοότητα, ερμηνεία η οποία στηρίζεται επίσης στο Άρθρο 2 της Συνθήκης των Μειονοτήτων. Το ζήτημα της πολωνικής ιθαγένειας, γενικότερα, δε θα μπορούσε να έχει ήδη διευθετηθεί κατά τη σύναψη της Συνθήκης των Μειονοτήτων η οποία υιοθετήθηκε ταυτόχρονα με τη Συνθήκη Ειρήνης. Οι συνθήκες προστασίας των μειονοτήτων της εποχής αποσκοπούν, μεταξύ άλλων, στο να αποτρέψουν τα νέα κράτη από το να αρνηθούν την υπηκοότητα στα μέλη των μειονοτήτων στο έδαφος τους.⁴ Τυχόν ερμηνεία της Συνθήκης των Μειονοτήτων η οποία θα περιόριζε το εύρος της εφαρμογής της δε θα μπορούσε να γίνει δεκτή. Έτσι, το Δικαστήριο έκρινε ότι η ΚτΕ είχε την αρμοδιότητα να παράσχει εγγυήσεις για τη θέση των συγκεκριμένων ατόμων.

2.2.3 Η μόνιμη κατοικία των γονέων

Ως προς το δεύτερο ερώτημα, την ερμηνεία του Άρθρου 4(1) της Συνθήκης των Μειονοτήτων, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι η Συνθήκη προέβλεπε τόσο το κριτήριο της καταγωγής όσο και το κριτήριο της μόνιμης κατοικίας: σύμφωνα με το Άρθρο 3, την πολωνική ιθαγένεια θα αποκτούσαν όλοι οι Γερμανοί υπήκοοι οι οποίοι ήταν

⁴ *Ibid.*, σ. 16.

μόνιμοι κάτοικοι των περιοχών που εκχωρήθηκαν στην Πολωνία, ενώ σύμφωνα με το Άρθρο 4, την πολωνική ιθαγένεια θα αποκτούσαν όλοι οι Γερμανοί υπήκοοι οι οποίοι είχαν γεννηθεί στα εδάφη που εκχωρήθηκαν στην Πολωνία από γονείς μόνιμους κατοίκους. Εάν γινόταν, όμως, δεκτή η προϋπόθεση την οποία θεωρούσε απαραίτητη η Πολωνία, δηλαδή να αποτελούν οι γονείς μόνιμους κατοίκους των περιοχών αυτών τόσο κατά την ημερομηνία γέννησης των τέκνων όσο και κατά την ημερομηνία έναρξης ισχύος της Συνθήκης (20 Ιανουαρίου 1920), αυτό θα αποτελούσε, στην πραγματικότητα, προσθήκη ενός νέου όρου στην Συνθήκη. Επομένως, έκρινε το Δικαστήριο, ικανή και αναγκαία προϋπόθεση για την απόκτηση της πολωνικής ιθαγένειας, σύμφωνα με το Άρθρο 4 της Συνθήκης των Μειονοτήτων, ήταν μόνο η μόνιμη κατοικία των γονέων κατά την ημέρα γέννησης των συγκεκριμένων ατόμων.

2.3 Η Υπόθεση της Πολωνικής Αγροτικής Μεταρρύθμισης και της Γερμανικής Μειονότητας⁵

2.3.1 Η γερμανική προσφυγή

Θα μπορούσε να έχει εκδοθεί μία ακόμα απόφαση για τη γερμανική μειονότητα στην Πολωνία καθώς, το 1933, η Γερμανία προσέφυγε στο Διαρκές Δικαστήριο κατά της Πολωνίας με αφορμή την εφαρμογή της αγροτικής μεταρρύθμισης στην Ποσνανία και την Πομερелία. Η Γερμανία ισχυρίστηκε ότι η Πολωνία είχε παραβιάσει τα Άρθρα 7 και 8 της Συνθήκης των Μειονοτήτων, τα οποία επέβαλαν την ίση μεταχείριση για τα μέλη της μειονότητας κατά την εφαρμογή της νομοθεσίας περί αγροτικής μεταρρύθμισης, η οποία παραβίαζε επίσης το Άρθρο 1 της Συνθήκης. Το Άρθρο 1 επέβαλε τη γενικότερης φύσης υποχρέωση να μην αντιτίθεται η πολωνική εσωτερική νομοθεσία στα Άρθρα 2-8 της Συνθήκης. Η Γερμανία διεκδίκησε, επίσης, αποζημίωση για τις παραβιάσεις των Άρθρων 7 και 8. Στη συνέχεια, όμως, η υπόθεση διαγράφηκε, στις 2 Δεκεμβρίου του ίδιου χρόνου, από το πινάκιο του Δικαστηρίου κατόπιν αιτήματος της Γερμανίας και με τη σύμφωνη γνώμη της Πολωνίας.

⁵Διάταξη της 29ης Ιουλίου 1933 (Προσωρινά Μέτρα), PCIJ Series AB, No 58, σ. 175 και Διάταξη της 2ας Δεκεμβρίου 1933 (Διαγραφή από το πινάκιο), PCIJ Series AB, No 60, σ. 201.

2.2 Το αίτημα προσωρινής προστασίας

Ταυτόχρονα με την υποβολή της προσφυγής, η Γερμανία υπέβαλλε, επίσης, αίτημα ασφαλιστικών μέτρων με σκοπό τη διατήρηση του *status quo*, έως την έκδοση της απόφασης. Κατά τη διάρκεια της εκδίκασης του αιτήματος, η Γερμανία διευκρίνισε ότι αιτούνταν από το Δικαστήριο να επιβάλει στην Πολωνία να μην συμπεριλάβει άλλα μέλη της γερμανικής μειονότητας στους ονομαστικούς καταλόγους της απαλλοτρίωσης και να μην προχωρήσει με την απαλλοτρίωση της ακίνητης περιουσίας των μελών της γερμανικής μειονότητας που βρίσκονταν ήδη στους καταλόγους, καθώς επίσης και να μην μεταβιβάσει ακίνητη περιουσία που ανήκε σε μέλη της γερμανικής μειονότητας και να μην εγκαταστήσει εκεί έποικους.

Το Δικαστήριο επικαλέστηκε το Άρθρο 41 του Καταστατικού για να απορρίψει το Άρθρο 41 του Καταστατικού. Σύμφωνα με το Άρθρο 41, η προσωρινή προστασία πρέπει να στοχεύει στην προστασία των δικαιωμάτων που αποτελούν αντικείμενο της διαφοράς που υποβάλλεται στο Δικαστήριο. Αντίθετα, το γερμανικό αίτημα δεν αφορούσε μόνο εκείνες τις ατομικές υποθέσεις όπου τα μέτρα είχαν ήδη εφαρμοστεί αλλά κάθε μελλοντική περίπτωση εφαρμογής της πολωνικής αγροτικής μεταρρύθμισης στα μέλη της γερμανικής μειονότητας, έτσι ώστε η αγροτική μεταρρύθμιση δε θα μπορούσε να εφαρμοστεί καθόλου ως προς τα μέλη της μειονότητας.

Μια διαφορετική ερμηνεία του γερμανικού αιτήματος υιοθέτησαν, στις Δυστάμενες Γνώμες τους, ο Δικαστής Anzilotti και οι Δικαστές Schücking και van Eysinga.⁶ Συγκεκριμένα, ο Δικαστής Anzilotti θεώρησε πως το ασαφές γερμανικό αίτημα θα μπορούσε να ερμηνευτεί ότι αφορά συνολικά την εφαρμογή του νόμου για την αγροτική μεταρρύθμιση. Οι Δικαστές Schücking και van Eysinga πρόσθεσαν, επίσης, ότι η εφαρμογή του νόμου αποτελεί μια συνεχόμενη διοικητική διαδικασία όπου νέα περιστατικά απαλλοτρίωσης προκύπτουν συνεχώς. Επειδή δε το γερμανικό αίτημα αφορούσε συνολικά την εφαρμογή του νόμου, θα έπρεπε να γίνει δεκτό.

⁶ Δυστάμενη Γνώμη του Δικαστή Anzilotti, ο.π., σσ. 181 -2 και Δυστάμενη Γνώμη των Δικαστών Schücking και van Eysinga, ο.π., σσ. 183 -8.

3. Πρόσβαση στη μειονοτική εκπαίδευση στην Άνω Σιλεσία

3.1 Η μειονοτική εκπαίδευση στην Άνω Σιλεσία

Το εδαφικό και διοικητικό καθεστώς της Άνω Σιλεσίας διευθετήθηκε με τη Συνθήκη της Γενεύης της 15ης Μαΐου 1922, ανάμεσα στη Γερμανία και την Πολωνία. Σύμφωνα με το Άρθρο 69 της Συνθήκης, η Πολωνία είχε την υποχρέωση να παρέχει δημόσια εκπαίδευση στη γλώσσα των μειονοτήτων στο εσωτερικό της. Η γλώσσα του παιδιού θα καθοριζόταν, σύμφωνα με το Άρθρο 131, από τη σχετική δήλωση του ατόμου που ήταν νομικά υπεύθυνο για την εκπαίδευση του παιδιού, η οποία δεν μπορούσε να αμφισβητηθεί από τις πολωνικές αρχές, ενώ, γενικότερα, το Άρθρο 74 της Συνθήκης απαγόρευε στις πολωνικές αρχές να επαληθεύσουν ή να αμφισβητήσουν το αν ανήκει κάποιο άτομο σε μειονότητα.

Το 1926, όμως, μετά από σχετική διοικητική έρευνα των αιτήσεων εισαγωγής σε μειονοτικά σχολεία στην Άνω Σιλεσία, οι πολωνικές αρχές απέρριψαν 7.114 αιτήσεις, είτε με την αιτιολογία ότι οι αιτήσεις δεν ήταν έγκυρες είτε με την αιτιολογία ότι το παιδί δεν ανήκε στη γερμανική μειονότητα. Το αποτέλεσμα ήταν ότι τα παιδιά αυτά διεγράφησαν από τους καταλόγους φοίτησης των μειονοτικών σχολείων για το σχολικό έτος 1926-1927 ενώ όσοι γονείς αρνούσαν να στείλουν τα παιδιά τους σε μη μειονοτικά σχολεία αντιμετώπιζαν αστυνομικές κλητεύσεις και πρόστιμα.

3.2 Η απόφαση του Συμβουλίου της ΚτΕ και η προσφυγή στο Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης

Η Γερμανική Εθνική Ένωση της Πολωνίας (Deutsche Volksbund) απευθύνθηκε αρχικά στον Πρόεδρο της Μεικτής Επιτροπής και, στη συνέχεια, στο Συμβούλιο της ΚτΕ. Με την Απόφαση της 12ης Μαρτίου του 1927, το Συμβούλιο πρότεινε μια εξέταση γλωσσικής ικανότητας για να καθοριστεί αν κάθε παιδί μπορούσε να λαμβάνει οδηγίες στα γερμανικά, έτσι ώστε να εισαχθεί στο μειονοτικό γερμανικό σχολείο για το σχολικό έτος 1926-1927, διαφορετικά θα έπρεπε να φοιτήσει σε πολωνικό σχολείο.

Ωστόσο, το επόμενο έτος, ανέκυψε το ερώτημα εάν οι γλωσσικές εξετάσεις θα ίσχυαν και για την επόμενη σχολική χρονιά. Το Συμβούλιο, με την Απόφαση της 8ης Δεκεμβρίου 1927, παρέτεινε τη ρύθμιση αυτή έως και τις 27 Φεβρουαρίου του 1928. Επιθυμώντας μια οριστική λύση, η Γερμανία προσέφυγε στο Διαρκές Δικαστήριο, το

οποίο με την απόφαση *Μειονότητες στην Άνω Σιλεσία*,⁷ έκρινε, όπως θα δούμε, ότι η δήλωση του ατόμου που ήταν υπεύθυνο για την εκπαίδευση του παιδιού ως προς τον καθορισμό της γλώσσας πρέπει μεν να είναι σύμφωνη με την πραγματικότητα, αλλά δεν μπορεί να αμφισβητείται από τις πολωνικές αρχές.

Τον Μάιο του 1928, όμως, μετά την Απόφαση του Δικαστηρίου και ενώ εξακολουθούσαν να ισχύουν οι σχετικές αποφάσεις του Συμβουλίου της ΚτΕ, αιτήσεις των παιδιών που είχαν αποτύχει στις γλωσσικές εξετάσεις του 1927 -1928 απορρίφθηκαν εκ νέου. Το ίδιο συνέβη και την επόμενη χρονιά, τον Νοέμβριο του 1929. Η Deutsche Volksbund απευθύνθηκε εκ νέου στο Συμβούλιο της ΚτΕ το οποίο αποφάσισε να υποβάλει αίτημα γνωμοδότησης στο Διαρκές Δικαστήριο και έτσι εκδόθηκε η Γνωμοδότηση περί *Πρόσβασης στα Γερμανικά Μειονοτικά Σχολεία στην Άνω Σιλεσία*.⁸

3.4 Ένταξη στη μειονότητα με δήλωση του ατόμου

Το Δικαστήριο, στην Απόφαση για τις *Μειονότητες στην Άνω Σιλεσία*, αναφέρθηκε στα Άρθρα 74 και 131 της Συνθήκης, σύμφωνα με τα οποία το άτομο είχε το δικαίωμα να δηλώσει τόσο εάν ανήκε σε κάποια φυλετική, εθνική ή θρησκευτική μειονότητα όσο και τη γλώσσα του παιδιού για την εκπαίδευση του οποίου ήταν υπεύθυνο. Η δήλωση του ατόμου, όπως και η επιλογή της γλώσσας του παιδιού, θα έπρεπε, ασφαλώς, να ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, σύμφωνα με τη συνείδηση του ατόμου τουλάχιστον, ιδίως σε μια περιοχή όπως η Άνω Σιλεσία όπου η διάκριση δεν ήταν πάντα σαφής. Σε κάθε περίπτωση, όμως, σύμφωνα με το Άρθρο 74, οι πολωνικές αρχές απαγορευόταν να επαληθεύσουν ή να αμφισβητήσουν το αν ένα άτομο ανήκε σε μία φυλετική, γλωσσική ή θρησκευτική μειονότητα.⁹

3.5 Ο προσωρινός χαρακτήρας των γλωσσικών εξετάσεων

Το αντικείμενο της Γνωμοδότησης περί *Πρόσβασης στα Γερμανικά Μειονοτικά Σχολεία στην Άνω Σιλεσία* ήταν εάν το μέτρο της γλωσσικής εξέτασης εξακολουθούσε να ισχύει και μετά την έκδοση της Απόφασης του Δικαστηρίου για τις *Μειονότητες στην Άνω Σιλεσία*, καθώς οι αιτήσεις των παιδιών που είχαν αποτύχει στις γλωσσικές

⁷ Απόφαση της 26^{ης} Απριλίου του 1928, PCIJ Series A, No. 15, σ. 4.

⁸ Γνωμοδότηση της 15^{ης} Μαΐου 1931, PCIJ Series AB, No. 40, σ. 4.

⁹ PCIJ Series A, No. 15, στη σ. 34

εξετάσεις του 1927 -8 απορρίφθηκαν εκ νέου τον Μάιο του 1928 και τον Νοέμβριο του 1929.

Το Διαρκές Δικαστήριο παρατήρησε αρχικά ότι στις Αποφάσεις του Συμβουλίου της 12ης Μαρτίου 1927 και της 8ης Δεκεμβρίου 1927 αναφερόταν ρητά ότι ο σκοπός του Συμβουλίου δεν ήταν η τροποποίηση της Συνθήκης της Γενεύης. Το μέτρο που προβλεπόταν και στο οποίο είχαν συναινέσει τόσο η Γερμανία όσο και η Πολωνία, δηλαδή οι γλωσσικές εξετάσεις, περιγραφόταν ρητά ως εξαίρεση. Αφορούσαν μόνο τα παιδιά των οποίων οι αιτήσεις για το σχολικά έτη 1926- 1927 και 1927- 1928 είχαν απορριφθεί και είχαν σκοπό να αντιμετωπίσουν προσωρινά την κατάσταση αυτή. Εξάλλου, ο σκοπός της γλωσσικής εξέτασης ήταν να διαπιστωθεί αν τα παιδιά αυτά γνώριζαν τη γερμανική γλώσσα και μπορούσαν να φοιτήσουν σε γερμανικό μειονοτικό σχολείο ενώ ο σκοπός της δήλωσης του ατόμου που ήταν υπεύθυνο για την εκπαίδευση του κάθε παιδιού ήταν η ένταξη του παιδιού στην μειονότητα και ο προσδιορισμός της γλώσσας του.

Το προσωρινό αυτό μέτρο θα έπαινε να ισχύει μετά την ερμηνεία της Συνθήκης, πράγμα το οποίο έγινε με την Απόφαση για τις *Μειονότητες στην Άνω Σιλεσία*. Περαιτέρω χρήση των γλωσσικών εξετάσεων για την απόρριψη των αιτήσεων θα αποτελούσε έμμεση απόδειξη εναντίον των δηλώσεων των κηδεμόνων, ενώ το Άρθρο 74 της Συνθήκης απαγόρευε στις πολωνικές αρχές να επαληθεύσουν ή να αμφισβητήσουν το αν ανήκει κάποιο άτομο σε μειονότητα. Επομένως, η περαιτέρω χρήση των γλωσσικών εξετάσεων θα ισοδυναμούσε με τροποποίηση της Συνθήκης, ενώ οι σχετικές Αποφάσεις του Συμβουλίου ανέφεραν ρητά ότι δεν υπήρχε τέτοια πρόθεση.¹⁰

Τα αποτελέσματα του προσωρινού αυτού μέτρου οπωσδήποτε δεν ήταν άκυρα, ιδίως εφ' όσον ο σκοπός τους δεν ήταν η ερμηνεία της Συνθήκης και ίσχυαν για τα σχολικά έτη 1926-1927 και 1927-1928. Μετά την ερμηνεία της Συνθήκης από το Δικαστήριο, όμως, με την Απόφαση της 26^{ης} Απριλίου 1928, το μέτρο δεν μπορούσε να εφαρμοστεί πια και δεν είχε έννομες συνέπειες. Επομένως, η χρήση των αποτελεσμάτων της γλωσσικής εξέτασης με σκοπό την εκ νέου απόρριψη των αιτήσεων των υποψηφίων μαθητών θα ήταν ασυμβίβαστη με την ερμηνεία της Συνθήκης από το Δικαστήριο.

¹⁰ PCIJ Series AB, No. 40, στη σ. 19.

3.6 Ο αντικειμενικός χαρακτήρας της γλωσσικής εξέτασης: η Δυστάμενη Γνώμη του Δικαστή Rostworoski¹¹

Ο Δικαστής Rostworoski, στη Δυστάμενη Γνώμη του, παρατήρησε ότι η Συνθήκη απαγόρευε στις πολωνικές αρχές να επαληθεύσουν ή να αμφισβητήσουν το αν ανήκει κάποιο άτομο σε μειονότητα, καθώς και τη δήλωση του ατόμου που ήταν νομικά υπεύθυνο για την εκπαίδευση του παιδιού για τη γλώσσα του, με σκοπό την αποφυγή αυθαιρεσιών εκ μέρους των πολωνικών αρχών. Η γλωσσική εξέταση, όμως, ήταν ένα αντικειμενικό μέτρο το οποίο θα εξακρίβωνε τη γλωσσική επάρκεια των υποψηφίων μαθητών με σκοπό την πραγματικής ωφέλεια των μαθητών από την εισαγωγή τους στα μειονοτικά σχολεία. Η πρόθεση του Συμβουλίου της ΚτΕ ήταν, σύμφωνα με τον Δικαστή Rostworoski, να αντιμετωπιστεί μια πραγματική κατάσταση, η αβεβαιότητα ως προς τη γλώσσα των παιδιών, η οποία δεν είχε ρυθμιστεί από τη Συνθήκη της Γενεύης. Εξάλλου, παρά τον εξαιρετικό και προσωρινό χαρακτήρα του μέτρου, το οποίο δεν απαγορευόταν από τη Συνθήκη και στο οποίο είχαν συναινέσει τα μέρη, η χρονική του διάρκεια δεν είχε οριστεί από τις Αποφάσεις του Συμβουλίου. Ομοίως, ούτε οι Αποφάσεις του Συμβουλίου ούτε η Απόφαση του Δικαστηρίου προέβλεπαν ρητά ότι τα αποτελέσματα των εξετάσεων θα πάψουν να έχουν έννομες συνέπειες μετά τη λήξη της ισχύος των μέτρων.

4. Η Αντιμετώπιση των Πολωνών και των Ατόμων με Πολωνική Καταγωγή ή Γλώσσα στο Ντάντσιχ

4.1 Το νομικό πλαίσιο και το αίτημα γνωμοδότησης

Το Σύνταγμα της Ελεύθερης Πόλης του Ντάντσιχ είχε διαμορφωθεί με τη βοήθεια του Ύπατου Αρμοστή και είχε εγκριθεί από το Συμβούλιο της ΚτΕ, όπως προέβλεπε το Άρθρο 103 της Συνθήκης των Βερσαλλιών. Το Σύνταγμα βρισκόταν υπό την εγγύηση της ΚτΕ ενώ κατ' αρχήν αρμόδιος για κάθε διαφορά μεταξύ Πολωνίας και Ελεύθερης Πόλης σχετικά με τη Συνθήκη ήταν ο Ύπατος Αρμοστής.

Κατ' επιταγήν του Άρθρου 104 (5) της Συνθήκης, υπογράφηκε, επίσης, η Συνθήκη των Παρισίων μεταξύ Ελεύθερης Πόλης και Πολωνίας (9 Νοεμβρίου 1920), η οποία προέβλεπε, στο Άρθρο 33 (1), την αποφυγή διακρίσεων εναντίων των

¹¹ Δυστάμενη Γνώμη του Δικαστή Rostworoski, ο.π., σσ. 22 -30.

Πολωνών και των ατόμων με πολωνική καταγωγή ή γλώσσα, καθώς και ότι κάθε ζήτημα που προέκυπτε από τη Συνθήκη αυτή, θα ρυθμιζόταν με νέες Συμφωνίες (Άρθρο 38). Όταν υπογράφηκε η νέα αυτή Συνθήκη, η Συνθήκη της Βαρσοβίας της 24ης Οκτωβρίου 1921, ανέφερε, στο Άρθρο 229, τη διαφωνία των μερών ως προς την έκταση των μειονοτικών δικαιωμάτων των Πολωνών στο Ντάντσιχ.

Η ερμηνεία των διατάξεων αυτών προκαλούσε διαρκείς τριβές μεταξύ Ελεύθερης Πόλης και Πολωνίας έτσι ώστε, όταν, το 1930, η Πολωνία διαμαρτυρήθηκε, με επιστολή στον Ύπατο Αρμοστή, για την μεταχείριση των Πολωνών στο Ντάντσιχ, η διάσταση ανάμεσα στις απόψεις των μερών ήταν τέτοια που ο πύατος Αρμοστής πρότεινε, και το Συμβούλιο της ΚτΕ αποδέχθηκε, την υποβολή αιτήματος γνωμοδότησης στο Διαρκές Δικαστήριο. Αποτέλεσμα αυτού του αιτήματος ήταν η Γνωμοδότηση περί της *Αντιμετώπισης των Πολωνών και Άλλων Ατόμων με Πολωνική Καταγωγή ή Γλώσσα στο Ντάντσιχ*.¹²

4.2 Σύνταγμα, εσωτερική νομοθεσία και διεθνείς υποχρεώσεις

Η Γνωμοδότηση εστιάζει, αρχικά, στη διάκριση ανάμεσα στην εφαρμογή του Συντάγματος ή της εσωτερικής νομοθεσίας και την παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης. Η εφαρμογή του Συντάγματος και της εσωτερικής νομοθεσίας αποτελεί εσωτερικό ζήτημα του κράτους και δεν μπορεί να είναι αντικείμενο διαφωνίας μεταξύ δύο κρατών. Το δε *sui generis* καθεστώς της Ελεύθερης Πόλης του Ντάντσιχ επηρέαζε μεν τις σχέσεις της Ελεύθερης Πόλης με την ΚτΕ αλλά όχι με τα άλλα κράτη.¹³ Επομένως, έκρινε το Δικαστήριο, η Πολωνία δεν είχε το δικαίωμα να απευθύνεται στην ΚτΕ σύμφωνα με τα Άρθρα 103 (2) της Συνθήκης των Βερσαλλιών και 39 της Συνθήκης του Παρισιού, των οποίων οι προϋποθέσεις, άλλωστε, δεν πληρούνταν, για ζητήματα σχετικά με την εφαρμογή του Συντάγματος και της νομοθεσίας του Ντάντσιχ στους Πολωνούς κατοίκους του.

Αντιστρόφως, ένα κράτος δεν μπορεί, στις σχέσεις του με ένα άλλο κράτος, να επικαλεστεί το Σύνταγμα του με το σκοπό να αποφύγει τις διεθνείς του υποχρεώσεις. Είναι, επίσης, δυνατόν η εφαρμογή του Συντάγματος ή της εσωτερικής νομοθεσίας να έχει ως αποτέλεσμα την παραβίαση μίας διεθνούς υποχρέωσης η οποία πηγάζει είτε

¹²Γνωμοδότηση της 4ης Φεβρουαρίου του 1932, PCIJ Series AB, No. 44, σ. 4.

¹³ *Ibid.*, σ. 23

από Συνθήκη είτε από το γενικό διεθνές δίκαιο.¹⁴ Σε αυτή τη περίπτωση, η Πολωνία θα είχε το δικαίωμα να απευθύνεται στην ΚτΕ σύμφωνα με τα Άρθρα 103 (2) της Συνθήκης των Βερσαλλιών και 39 της Συνθήκης του Παρισιού, με αντικείμενο, όμως την παραβίαση της διεθνούς υποχρέωσης και όχι την εφαρμογή του Συντάγματος ή της εσωτερικής νομοθεσίας

4.3 Το εφαρμοστέο δίκαιο

Δεσμευτική στις σχέσεις των δύο κρατών ήταν μόνο η Συνθήκη του Παρισιού, καθώς η Ελεύθερη Πόλη δεν ήταν μέρος της Συνθήκης των Βερσαλλιών. Είναι αλήθεια ότι η Ελεύθερη Πόλη υιοθέτησε τη Συνθήκη του Παρισιού την οποία διαπραγματεύτηκαν οι Συμμαχικές Δυνάμεις με την Πολωνία, όπως προέβλεπε το Άρθρο 104 της Συνθήκης των Βερσαλλιών. Επίσης, το περιεχόμενο της πέμπτης παραγράφου του Άρθρου 104 υπήρξε η βάση του Άρθρου 33 (1) της Συνθήκης του Παρισιού. Δεσμευτικό ήταν, όμως, μόνο το Άρθρο 33 (1). Τα μέρη θα μπορούσαν, σε περίπτωση αμφιβολίας, να καταφεύγουν στο Άρθρο 104 (5) για ερμηνευτικούς λόγους.

4.4 Η απαγόρευση των διακρίσεων στο Άρθρο 104 (5) της Συνθήκης των Βερσαλλιών

Ο σκοπός του Άρθρου 104 (5) ήταν η απαγόρευση των διακρίσεων σε βάρος των Πολωνών και των ατόμων με Πολωνική καταγωγή ή γλώσσα στο Ντάντσιχ, ενώ οι λεπτομέρειες θα ρυθμίζονταν με επόμενη Συνθήκη. Η Πολωνία είχε ισχυριστεί ότι το Άρθρο απαγόρευε τη διαφορετική μεταχείριση των Πολωνών και των ατόμων με πολωνική καταγωγή ή γλώσσα σε σχέση με τους Γερμανούς κατοίκους του Ντάντσιχ, με την εξαίρεση των δικαιωμάτων του εκλέγειν και εκλέγεσθαι και την άσκηση δημοσίου λειτουργήματος, καθώς και ότι επέβαλλε την ίδια μεταχείριση ανάμεσα στους Πολωνούς και στα άτομα με πολωνική καταγωγή ή γλώσσα ως προς την ελεύθερη ανάπτυξη της εθνικής συνείδησης, με τη χρήση, για παράδειγμα, της μητρικής τους γλώσσας στην εκπαίδευση.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι η διατύπωση του Άρθρου ήταν ευρεία, με σκοπό τη γενική απαγόρευση διακρίσεων κατά των ατόμων αυτών, χωρίς σύγκριση ανάμεσα σε κατηγορίες προσώπων και χωρίς την επιβολή ενός ειδικού καθεστώτος ή

¹⁴ *Ibid.*, σσ. 24 -5.

προνομιακής μεταχείρισης. Η δε απαγόρευση των διακρίσεων συμπεριλάμβανε τόσο ρητές διακρίσεις στη νομοθεσία του Ντάντσιχ όσο και μέτρα τα οποία, αν και δεν το προέβλεπαν ρητά, η εφαρμογή τους θα οδηγούσε σε διακρίσεις εναντίον των ατόμων αυτών, πράγμα το οποίο μπορούσε να κριθεί μόνο κατά περίπτωση.¹⁵

4.5 Το Άρθρο 33 (1) της Συνθήκης του Παρισιού

Σύμφωνα με το Άρθρο 33 (1) της Συνθήκης του Παρισιού, η Ελεύθερη Πόλη είχε αναλάβει την υποχρέωση να εφαρμόσει, ως προς τις εθνικές, γλωσσικές και θρησκευτικές μειονότητες στο εσωτερικό της, ένα καθεστώς προστασίας όμοιο με αυτό που προβλεπόταν στο Κεφάλαιο I της πολωνικής Συνθήκης των Μειονοτήτων του 1919, καθώς και να αποφύγει κάθε διάκριση σε βάρος των Πολωνών και των ατόμων με πολωνική καταγωγή ή γλώσσα, όπως προέβλεπε και το Άρθρο 104 (5) της Συνθήκης των Βερσαλλιών.

Το Δικαστήριο, ερμηνεύοντας το Άρθρο 33 (1) σύμφωνα με τις προπαρασκευαστικές εργασίες της Συνθήκης και αποσαφηνίζοντας το νόημα του όρου μειονότητες στη Συνθήκη, έκρινε ότι το Άρθρο συμπεριλάμβανε δύο μέρη. Σύμφωνα με το πρώτο μέρος η Ελεύθερη Πόλη είχε την υποχρέωση να εξασφαλίσει καθεστώς προστασίας στις εθνικές, γλωσσικές και θρησκευτικές μειονότητες στο εσωτερικό της, ανεξάρτητα από την ιθαγένεια τους. Το δεύτερο απαγόρευε σε κάθε περίπτωση τη διάκριση σε βάρος των Πολωνών και των ατόμων με πολωνική καταγωγή ή γλώσσα εξαιτίας της πολωνικής τους εθνικότητας, καταγωγής ή γλώσσας. Η δε παραβίαση του Άρθρου 33 (1) δεν αποτελεί πραγματικό αλλά νομικό ερώτημα, έτσι ώστε κάθε πράξη ή παράλειψη, θα πρέπει να εξετάζεται *ad hoc*.

5. Τυπική και πραγματική ισότητα ως προς τις μειονότητες: η Γνωμοδότηση περί Μειονοτικών Σχολείων στην Αλβανία¹⁶

5.1 Η Διακήρυξη της 2ας Οκτωβρίου 1921

Η αφορμή για την έκδοση της *Γνωμοδότησης περί Μειονοτικών Σχολείων στην Αλβανία* υπήρξε μία διάταξη του αλβανικού Συντάγματος του 1933 η οποία καταργούσε γενικά την ιδιωτική εκπαίδευση και επέβαλλε την υποχρεωτική δημόσια εκπαίδευση. Μεταξύ όλων των ιδιωτικών σχολείων που έκλεισαν ως συνέπεια της διάταξης αυτής ήταν και τα ελληνικά μειονοτικά σχολεία.

¹⁵ *Ibid.*, σ. 28.

¹⁶ Γνωμοδότηση της 6^{ης} Απριλίου 1935, PCIJ Series AB, No. 64, σ. 4

Ωστόσο, η Αλβανία, ως συνέπεια της εισδοχής της στην ΚτΕ είχε δεσμευτεί, με τη Διακήρυξη της 2ας Οκτωβρίου 1921, να προστατεύσει τις μειονότητες στο έδαφος της. Σε γενικές γραμμές, το περιεχόμενο της Διακήρυξης ήταν όμοιο με το περιεχόμενο των συνθηκών προστασίας των μειονοτήτων της εποχής και, ιδίως, της Συνθήκης της 28ης Ιουνίου του 1919 μεταξύ της Πολωνίας και των Συμμαχικών Δυνάμεων. Σύμφωνα δε με το Άρθρο 5 της Διακήρυξης, οι φυλετικές, θρησκευτικές και γλωσσικές μειονότητες θα απολάμβαναν την ίδια μεταχείριση και ασφάλεια, από νομικής και πραγματικής πλευράς (“*in law and in fact*”), με τους υπόλοιπους πολίτες. Επίσης, θα είχαν το δικαίωμα να ιδρύουν, να διατηρούν, καθώς και να διαχειρίζονται και να ελέγχουν φιλανθρωπικά, θρησκευτικά και κοινωνικά ιδρύματα, σχολεία και άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα.

Το ερώτημα, επομένως, το οποίο υποβλήθηκε στο Δικαστήριο με το αίτημα της γνωμοδότησης ήταν εάν η διάταξη του αλβανικού Συντάγματος του 1933 η οποία καταργούσε την ιδιωτική εκπαίδευση και επέβαλλε την υποχρεωτική δημόσια εκπαίδευση ήταν σύμφωνη με το περιεχόμενο της Διακήρυξης της 2ας Οκτωβρίου 1921. Το Δικαστήριο με τη Γνωμοδότηση του έκρινε, πράγματι, ότι η διάταξη του αλβανικού Συντάγματος η οποία καταργούσε την ιδιωτική εκπαίδευση δεν ήταν σύμφωνη με το περιεχόμενο της Διακήρυξης της 2ας Οκτωβρίου 1921 αλλά η σημασία της Γνωμοδότησης έγκειται στην αιτιολογία η οποία συμπεριλαμβάνει μια σειρά ζητήματα γενικότερου ενδιαφέροντος, όπως οι αρχές που διέπουν τις συνθήκες προστασίας μειονοτήτων και η διάκριση ανάμεσα σε νομική και πραγματική ισότητα όσον αφορά τις μειονότητες.

5.2 Οι αρχές που διέπουν τις συνθήκες προστασίας μειονοτήτων

Η Διακήρυξη της Αλβανίας δεν αποτελούσε συνθήκη προστασίας μειονοτήτων αλλά είχε τον ίδιο σκοπό και διεπόταν από τις ίδιες αρχές με τις συνθήκες προστασίας μειονοτήτων. Ο δε σκοπός των συνθηκών αυτών ήταν, σύμφωνα με το Δικαστήριο, να εξασφαλίσουν στις μειονότητες τη δυνατότητα να ζήσουν ειρηνικά μαζί με τον γενικό πληθυσμό, διατηρώντας ταυτόχρονα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Για την επίτευξη του διττού αυτού σκοπού, το περιεχόμενο των μειονοτικών συνθηκών διαρθρωνόταν προς δύο βασικές κατευθύνσεις:

α) την κατά πάντα ισότητα ανάμεσα στα μέλη της μειονότητας και στους πολίτες που ανήκαν στο γενικό πληθυσμό και

β) την εξασφάλιση κάθε πρόσφορου μέσου στις μειονότητες για την διατήρηση των φυλετικών, εθνικών και εθνικών τους ιδιαιτεροτήτων.¹⁷

Εξάλλου, η ισότητα ανάμεσα στα μέλη της μειονότητας και στους πολίτες που ανήκαν στο γενικό πληθυσμό είναι αδύνατη εάν η μειονότητα απομείνει χωρίς εκείνους τους θεσμούς οι οποίοι εξασφαλίζουν τη διατήρηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της και υποχρεωθεί να απολέσει την ιδιαίτερη ταυτότητα της.

5.3 Ισότητα ή προνόμια;

Επειδή το Άρθρο 5 της Διακήρυξης προέβλεπε τόσο την ίση μεταχείριση των μειονοτήτων και του γενικού πληθυσμού όσο και το δικαίωμα των μειονοτήτων να ιδρύουν και να διατηρούν σχολεία και άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα, η Αλβανική πλευρά υποστήριξε πως, επειδή ο σκοπός του Άρθρου 5 αλλά και των μειονοτικών συνθηκών, γενικότερα, είναι η ίση μεταχείριση των πολιτών εντός και εκτός της μειονότητας, δεν είναι δυνατόν η μειονότητα να διατηρεί προνόμια που δεν έχουν οι πολίτες που ανήκουν στο γενικό πληθυσμό. Η δε Ελληνική πλευρά υποστήριξε πως σκοπός του Άρθρου 5 ήταν η διασφάλιση της ελευθερίας της εκπαίδευσης για τη μειονότητα ενώ η ίση μεταχείριση θα οδηγούσε σε μια κατ' επίφαση μόνο ισότητα, αν δεν αντιμετωπίζονταν οι εξαιρετικές ανάγκες μιας μειονότητας ως προς τα εκπαιδευτικά ζητήματα.

Το Δικαστήριο, μετά από γραμματική και συστηματική ερμηνεία της επίμαχης διάταξης, έκρινε πως το δικαίωμα των μειονοτήτων να ιδρύουν και να διατηρούν σχολεία και άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα αποτελεί την ενσάρκωση της «πραγματικής ισότητας» που αναφέρεται παραπάνω. Δεν πρόκειται, επομένως, για ένα προνόμιο της μειονότητας. Αντίθετα, το δικαίωμα αυτό αποτελεί ένα μέσο απαραίτητο για την κάλυψη των ιδιαίτερων αναγκών της μειονότητας ως προς τα εκπαιδευτικά ζητήματα.

5.4 Νομική και πραγματική ισότητα

Μια ενδιαφέρουσα διάκριση στην οποία επέμεινε το Διαρκές Δικαστήριο στη γνωμοδότηση αυτή είναι η διάκριση ανάμεσα σε νομική και πραγματική ισότητα. Νομική ισότητα ή ισότητα ενώπιον του νόμου» (*in law*) είναι η έλλειψη νομικών διακρίσεων, η ίση αντιμετώπιση των μελών της μειονότητας και των μελών του γενικού πληθυσμού από την εσωτερική νομοθεσία. Η πραγματική ισότητα (*in fact*),

¹⁷ *Ibid.*, σ. 17.

αντίθετα, απαιτεί τη λήψη μέτρων τα οποία θα αποσκοπούν στην εξισορρόπηση διαφορετικών καταστάσεων.¹⁸

Επίσης, ένα ίσο δικαίωμα έχει διττή σημασία: αφορά το εύρος του δικαιώματος, με την έννοια ότι το δικαίωμα της μειονότητας δεν πρέπει να είναι στενότερο του δικαιώματος του γενικού πληθυσμού αλλά και με την έννοια ότι το δικαίωμα όπως προβλέπεται στη Διακήρυξη αποτελεί το ελάχιστο που πρέπει να παρέχεται στην μειονότητα. Εξάλλου, δεν επιτρέπεται το κράτος να καταργήσει το δικαίωμα προκειμένου να αποφύγει την εφαρμογή της διάταξης που προβλέπει ίσο δικαίωμα ανάμεσα για τη μειονότητα και την πλειονότητα.

6. Η ελληνοτουρκική ανταλλαγή των πληθυσμών

6.1 Η Μικτή Επιτροπή

Η Μικτή Επιτροπή ιδρύθηκε σε εφαρμογή της ελληνοτουρκικής Συνθήκης περί Ανταλλαγής των Πληθυσμών (Λωζάννη, 30 Ιανουαρίου 1923, σε ισχύ στις 6 Αυγούστου 1924) και ήταν αρμόδια για την εποπτεία και διευκόλυνση της μετακίνησης, τον ορισμό της διαδικασίας (Άρθρα 11 και 12) και γενικότερα, είχε την αρμοδιότητα να προβεί σε κάθε ενέργεια αναγκαία για την επίτευξη του σκοπού της Συνθήκης, καθώς επίσης και να αποφανθεί επί παντός ζητήματος το οποίο θα προέκυπτε από τη Συνθήκη. Η Μικτή Επιτροπή θα αποτελούνταν από επτά μέλη, τέσσερα εκ των οποίων εκπροσωπούσαν τα κράτη μέρη και τρία που θα επιλέγονταν από το Συμβούλιο της ΚτΕ από υπηκόους κρατών που δεν συμμετείχαν στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Περαιτέρω αρμοδιότητες παραχωρήθηκαν στη Μικτή Επιτροπή σύμφωνα με τη Συμφωνία των Αθηνών (1 Δεκεμβρίου 1926). Στη Συμφωνία συμπεριλαμβανόταν και ένα Τελικό Πρωτόκολλο σύμφωνα με το Άρθρο 4 του οποίου κάθε ερώτημα αρχής και με ορισμένη σπουδαιότητα, που δημιουργείται στο πλαίσιο της Επιτροπής και σχετίζεται με τις αρμοδιότητες που απέκτησε από την Συμφωνία των Αθηνών, θα πρέπει να κατατίθεται στον Πρόεδρο του Ελληνοτουρκικού Διαιτητικού Δικαστηρίου, το οποίο είχε ιδρυθεί σύμφωνα με τη Συνθήκη της Λωζάννης.

Οι δύο ελληνοτουρκικές υποθέσεις προέκυψαν από διαφωνίες σχετικά με τις αρμοδιότητες της Μικτής Επιτροπής.

¹⁸ *Ibid.*, σ. 19.

6.2 Η Γνωμοδότηση περί της Ανταλλαγής ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών¹⁹

6.2.1 Το αίτημα της Γνωμοδότησης

Αρχικά οι αντιπρόσωποι της Ελλάδας διαφώνησαν ως προς την ερμηνεία της λέξης "εγκατεστημένοι" στο Άρθρο 2 της Συνθήκης, σύμφωνα με το οποίο ορισμένοι ελληνικοί και μουσουλμανικοί πληθυσμοί θα εξαιρούνταν από την ανταλλαγή και θα μπορούσαν να παραμείνουν στον τόπο που ήταν ήδη εγκατεστημένοι. Η Επιτροπή ανέθεσε το ζήτημα στο νομικό της τμήμα, η σχετική αναφορά του οποίου παραδόθηκε την 1η Οκτωβρίου 1924.

Ωστόσο, οι τουρκικές αρχές είχαν ήδη προχωρήσει στην απέλαση ορισμένων Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης και συνέχιζαν τις απελάσεις, ακόμα και μετά την αναφορά του νομικού τμήματος της Επιτροπής. Η ελληνική αντιπροσωπία διαμαρτυρήθηκε, αρχικά προς την ίδια την Επιτροπή και, στη συνέχεια, προς τον Γενικό Γραμματέα της ΚτΕ, με την επιστολή της 22ης Οκτωβρίου 1924 με την οποία η ελληνική πλευρά αιτούνταν, σύμφωνα με τα Άρθρα 11 και 14 του Συμφώνου της ΚτΕ, τη συμπερίληψη του ζητήματος στην ημερήσια διάταξη της συνόδου του Συμβουλίου, που επρόκειτο να λάβει χώρα στις 27 του μηνός.

Στη συνεδρίαση αυτή, το Συμβούλιο πρότεινε την επίλυση της διαφωνίας διά της σύγκλησης μιας συνεδρίασης της ίδιας της Επιτροπής το συντομότερο δυνατό και σημείωσε ότι, εφ' όσον η διαφωνία αφορούσε την ερμηνεία ενός συμβατικού όρου, η Επιτροπή μπορούσε επίσης να ζητήσει την υποβολή σχετικού ερωτήματος προς το Διαρκές Δικαστήριο. Πράγματι, η Επιτροπή συνήλθε στις 15 Νοεμβρίου και αποφάσισε ομόφωνα να ζητήσει από το Συμβούλιο της ΚτΕ, να υποβάλει σχετικό αίτημα γνωμοδότησης, πράγμα το οποίο και συνέβη, με την απόφαση του Συμβουλίου στις 13 Δεκεμβρίου 1924. Το αίτημα γνωμοδότησης περιείχε δύο ερωτήματα:

α) Το νόημα και το πεδίο εφαρμογής του όρου «εγκατασταθείς» σύμφωνα με το Άρθρο 2 της Συνθήκης της Λωζάννης σχετικά με την ανταλλαγή ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών

β) Υπό ποιες προϋποθέσεις τα πρόσωπα που περιγράφονται ως «Έλληνες κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης» θεωρούνται ως «εγκατεστημένοι» και, άρα, εξαιρούνται από την υποχρεωτική ανταλλαγή

¹⁹ Γνωμοδότηση της 21ης Φεβρουαρίου 1925, PCIJ Series B, No. 10, σ. 6

6.2.2 Η έννοια της εγκατάστασης²⁰

Σύμφωνα με τη Γνωμοδότηση, η έννοια του όρου "εγκατεστημένος" στο Άρθρο 2 αναφέρεται σε μια πραγματική κατάσταση και συγκεκριμένα στη μόνιμη κατοικία, αποτελεί δε το κριτήριο από το οποίο εξαρτάται η υποχρεωτική ανταλλαγή. Τα δε πρόσωπα που περιγράφονται ως «Έλληνες κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης», θα έπρεπε, για να θεωρηθούν «εγκατεστημένοι» και να εξαιρεθούν της υποχρεωτικής ανταλλαγής, να κατοικούν εντός των ορίων της νομαρχιακής ενότητας της Κωνσταντινούπολης και να είχαν φτάσει εκεί πριν την 30η Οκτωβρίου 1918, με την πρόθεση να κατοικήσουν εκεί για μια παρατεταμένη περίοδο.

Η έννοια της εγκατάστασης, γενικότερα, συμπεριλαμβάνει τα κριτήρια τόσο του χώρου όσο και του χρόνου. Αυτό που δεν είναι δυνατόν να οριστεί εκ των προτέρων είναι ο απαιτούμενος βαθμός σταθερότητας. Το Δικαστήριο έκανε μνεία μιας σχετικής ανάλυσης της νομικής επιτροπής της Μικτής Επιτροπής η οποία πρότεινε ως κριτήρια σχετικά, μεταξύ άλλων:

- α) τη μόνιμη άσκηση ενός επαγγέλματος,
- β) τη μόνιμη άσκηση εμπορικής ή βιομηχανικής δραστηριότητας,
- γ) μια σύμβαση εργασίας με μεγάλη χρονική διάρκεια.

Εξάλλου, όπως σημείωσε το Δικαστήριο, η Μικτή Επιτροπή θα μπορούσε να κρίνει σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση κάνοντας χρήση της διακριτικής της ευχέρειας.

6.2.3 Η σημασία του εσωτερικού δικαίου και των εσωτερικών δικαστηρίων

Το Δικαστήριο παρατήρησε, επίσης, ότι η έννοια της εγκατάστασης δεν ταυτίζεται με την έννοια της «κατοικίας», όπως αυτή συναντάται σε διάφορες έννομες τάξεις και ότι δεν μπορεί να ερμηνευθεί υπό το πρίσμα του εσωτερικού δικαίου οποιουδήποτε κράτους, επειδή:

- α) αυτό δεν προβλέπεται από τη Συνθήκη,
- β) ερμηνεία υπό το φως του εσωτερικού δικαίου των κρατών πιθανόν να οδηγούσε στην εφαρμογή διαφορετικών κριτηρίων στη Θράκη και την Κωνσταντινούπολη,
- γ) η ίδια η Συνθήκη όριζε επαρκώς το νόημα της εγκατάστασης.

²⁰ *Ibid.*, στις σσ. 23 -4/

Η Τουρκία είχε ισχυριστεί ότι η Συνθήκη με τον τρόπο αυτό υπερισχύει της εθνικής νομοθεσίας και ότι αυτό σημαίνει παραβίαση των κυριαρχικών δικαιωμάτων της Τουρκίας. Το Δικαστήριο αναφέρθηκε στην προηγούμενη απόφαση του στην υπόθεση *Wimbledon*²¹ και απάντησε ότι η σύναψη διεθνών υποχρεώσεων, οι οποίες ενδεχομένως συνεπάγονται και την μη εφαρμογή της εσωτερικής νομοθεσίας, αποτελεί καθ' εαυτή ιδιότητα της κυριαρχίας.²²

Ομοίως, το Δικαστήριο έκρινε ότι αρμόδια για να αποφασίσουν σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση εάν πρόκειται περί ανταλλάξιμου προσώπου δεν είναι τα εσωτερικά δικαστήρια αλλά η Μικτή Επιτροπή. Η Συνθήκη προέβλεπε τη σύσταση της Μικτής Επιτροπής στην οποία και απέδιδε την αρμοδιότητα να αναλάβει κάθε ενέργεια σχετικά και να επιλύσει κάθε σχετικό ζήτημα. Εξάλλου, οι αρμοδιότητες της Μικτής Επιτροπής δεν αμφισβητήθηκαν ποτέ ούτε από την ίδια την Επιτροπή ούτε από τα κράτη μέλη.

6.2 Η Γνωμοδότηση περί Ερμηνείας της Ελληνοτουρκικής Συμφωνίας του 1926²³

6.2.1 Το αίτημα της Γνωμοδότησης

Διαφωνία προέκυψε, επίσης, ως προς το δικαίωμα προσφυγής στο Διαιτητικό Δικαστήριο. Σύμφωνα με το Άρθρο 4 του Τελικού Πρωτοκόλλου της Συμφωνίας των Αθηνών του 1926, κάθε ερώτημα σχετικά με τις νέες αρμοδιότητες που απέκτησε η Μικτή Επιτροπή από την Συμφωνία των Αθηνών, θα έπρεπε να κατατίθεται στον Πρόεδρο του Διαιτητικού Δικαστηρίου. Η ελληνική αντιπροσωπία υποστήριζε ότι δικαίωμα προσφυγής στο Διαιτητικό Δικαστήριο είχαν, σύμφωνα με το Άρθρο 4, τα κράτη μέλη της Συμφωνίας των Αθηνών και του Τελικού Πρωτοκόλλου, ενώ η τουρκική αντιπροσωπία υποστήριζε ότι τα κράτη μέλη μπορούσαν να προσφύγουν στο Διαιτητικό Δικαστήριο μόνο μετά την σύμφωνη γνώμη της Μικτής Επιτροπής. Επίσης, η ελληνική αντιπροσωπία υποστήριζε ότι αρμόδιο να κρίνει αν πληρούνταν οι προϋποθέσεις της προσφυγής ήταν το Διαιτητικό Δικαστήριο, ενώ η τουρκική αντιπροσωπία υποστήριζε ότι αρμόδια ήταν η Μικτή Επιτροπή.

Επειδή η διαφωνία δεν ήταν δυνατόν να επιλυθεί εντός της Μικτής Επιτροπής, η Επιτροπή αποφάσισε να ζητήσει από το Συμβούλιο της ΚτΕ να ζητήσει

²¹ PCIJ Series A, No 1, σ. 15.

²² PCIJ Series B, No. 10, στη σ. 21.

²³ Γνωμοδότηση της 28^{ης} Αυγούστου 1928, PCIJ Series B, No. 16, σ. 4.

γνωμοδότηση από το Διαρκές Δικαστήριο. Το αίτημα γνωστοποιήθηκε στο Συμβούλιο με επιστολή του Προέδρου της Επιτροπής προς στο Γενικό Γραμματέα, και στις 7 Ιουνίου 1928 κατατέθηκε το αίτημα γνωμοδότησης στο Δικαστήριο, μετά από τη σχετική απόφαση του Συμβουλίου.

6.2.2 Η Γνωμοδότηση του Δικαστηρίου: ο ρόλος της Μικτής Επιτροπής κατά την προσφυγή στο Διαιτητικό Δικαστήριο

Το Δικαστήριο, στη Γνωμοδότηση του, αναφέρθηκε στις εκτεταμένες αρμοδιότητες οι οποίες είχαν διαδοχικά παραχωρηθεί, ήδη από τη Συνθήκη περί Ανταλλαγής των Πληθυσμών, έως και τη Συμφωνία των Αθηνών, στη Μικτή Επιτροπή. Ο ρόλος της Επιτροπής ήταν να επιβλέπει την ανταλλαγή των πληθυσμών και οι αρμοδιότητες που της είχαν παραχωρηθεί είχαν το σκοπό τη διευκόλυνση του έργου της. Εάν η πρόθεση των κρατών ήταν διαφορετική ως προς την αρμοδιότητα της Επιτροπής να κρίνει αν πληρούνταν οι προϋποθέσεις της προσφυγής, αυτό θα προβλεπόταν ρητά στο Άρθρο 4 του Τελικού Πρωτοκόλλου της Συμφωνίας των Αθηνών. Περαιτέρω, το ίδιο το Άρθρο 4 αναφερόταν σε ερωτήματα που προέκυπταν στα πλαίσια της Επιτροπής. Το Δικαστήριο παρατήρησε, επίσης, ότι η Μικτή Επιτροπή δεν είχε μόνο διοικητικές αλλά και δικαιοδοτικές αρμοδιότητες και ότι κάθε όργανο με δικαιοδοτικές αρμοδιότητες έχει κατ' αρχήν το δικαίωμα να ορίζει τα όρια της δικαιοδοσίας του. Επομένως, αρμόδια να κρίνει εάν πληρούνται οι όροι του Άρθρου 4 ήταν η Μικτή Επιτροπή.

Ως προς την πρωτοβουλία της προσφυγής στο Διαιτητικό Δικαστήριο, το Διαρκές Δικαστήριο παρατήρησε αρχικά ότι η διατύπωση «Διαιτησία» εκ μέρους των εμπλεκόμενων κρατών ήταν εσφαλμένη. Το Διαιτητικό Δικαστήριο αποτελούσε μεν ένα αμιγώς δικαιοδοτικό όργανο στο οποίο η Επιτροπή θα μπορούσε να απευθύνεται για θέματα μεγάλης σημασίας αλλά δεν ταυτιζόταν με το θεσμό της διαιτησίας στο διεθνές δίκαιο, στην οποία μπορούν να προσφύγουν μόνο κράτη. Εάν, άλλωστε, επιτρεπόταν να προσφύγουν τα κράτη στο Διαιτητικό Δικαστήριο, και επειδή η Μικτή Επιτροπή ήταν αρμόδια να κρίνει εάν πληρούνται οι όροι του Άρθρου 4, τότε η διαδικασία θα ήταν εξαιρετικά χρονοβόρα και η εκπλήρωση του έργου της Επιτροπής θα καθυστερούσε, πράγμα αντίθετο με το πνεύμα των σχετικών Συνθηκών. Επομένως, δικαίωμα να απευθυνθούν στο Διαιτητικό Δικαστήριο δεν είχαν ούτε τα κράτη μέρη ούτε τα μέλη της Επιτροπής αλλά μόνο η Επιτροπή.

7. Η ελληνοβουλγαρική ανταλλαγή των πληθυσμών

7.1 Ο ορισμός της κοινότητας στη Γνωμοδότηση για τις Ελληνοβουλγαρικές Κοινότητες.²⁴

7.1.1 Η Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής και η ερμηνεία της Συνθήκης περί Ανταλλαγής των Πληθυσμών

Η Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής ιδρύθηκε σε εφαρμογή των Άρθρων 8 και 9 της ελληνοβουλγαρικής Συνθήκης περί Ανταλλαγής των Πληθυσμών (9 Αυγούστου 1920) και, ήδη από τα πρώτα της βήματα, χρειάστηκε να ερμηνευθούν αρκετές διατάξεις της Συνθήκης, ιδίως τα Άρθρα 6 και 7. Η Επιτροπή επεδίωξε τη συναίνεση των αντιπροσώπων των ενδιαφερομένων κρατών και, επίσης, απευθύνθηκε στο Νομικό Τμήμα της Γραμματείας της ΚτΕ. Επειδή, όμως, ήταν αδύνατο να επιτευχθεί συναίνεση, τελικά ζητήθηκε, στις 19 Δεκεμβρίου του 1920, γνωμοδότηση από το Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης. Αξίζει να σημειωθεί ότι ενώπιον του Δικαστηρίου τέθηκαν τρεις διαφορετικές σειρές ερωτημάτων, καθώς στάθηκε αδύνατον να συμφωνήσουν τα εμπλεκόμενα μέρη ως προς τη διατύπωση.

7.1.2 Ο ορισμός της κοινότητας

Σκοπός της Συνθήκης ήταν ο περιορισμός του αλυτρωτισμού στην περιοχή δια της μετανάστευσης των μειονοτήτων στην εθνικά συγγενή γειτονική χώρα²⁵ και, επομένως, το αντικείμενο της Συνθήκης ήταν η διευκόλυνση της μετανάστευσης, η αποτροπή των υλικών ζημιών και η εξομάλυνση της μετανάστευσης που είχε προηγηθεί της Συνθήκης.

Στο πλαίσιο αυτό, και λαμβάνοντας υπόψη την κουλτούρα της περιοχής, το Διαρκές Δικαστήριο έδωσε τον περίφημο ορισμό της κοινότητας:

*«μια ομάδα ανθρώπων με αισθήματα αλληλεγγύης, που ζουν σε μια χώρα ή περιοχή έχοντας δική τους φυλή, θρησκεία, γλώσσα και παραδόσεις, με σκοπό να διατηρήσουν τα παραπάνω κατά την διαπαιδαγώγηση των επόμενων γενεών, παρέχοντας αμοιβαία βοήθεια ο ένας στον άλλον».*²⁶

Η ύπαρξη μιας κοινότητας αποτελεί πραγματικό γεγονός και δεν εξαρτάται από τους σχετικούς κανόνες του εσωτερικού δικαίου.

²⁴ Γνωμοδότηση της 21 Ιουλίου του 1931, PCIJ Series B, No 17, σ. 3.

²⁵ *Ibid.*, σ. 19.

²⁶ *Ibid.*, σ. 33.

7.1.3 Η περιουσία και η διάλυση της κοινότητας

Το Διαρκές Δικαστήριο έκρινε, επίσης, ότι τόσο η κοινοτική περιουσία όσο και η διάλυση της κοινότητας αποτελούν πραγματικά γεγονότα ανεξάρτητα από τους σχετικούς κανόνες του εσωτερικού δικαίου. Η περιουσία της κοινότητας, ειδικότερα, δεν παύει να υπάρχει στην πραγματικότητα αν η κοινότητα δεν διαθέτει προσωπικότητα σύμφωνα με τους σχετικούς κανόνες του εσωτερικού δικαίου.

Ομοίως, η διάλυση, η οποία συνίσταται στη διακοπή των σχέσεων, τόσο των μελών της κοινότητας μεταξύ τους και με την κοινότητα, όσο και της ίδιας της κοινότητας με τρίτους, και επέρχεται δια της μετανάστευσης, αποτελεί ένα πραγματικό γεγονός. Η Μικτή Επιτροπή δεν αποφασίζει τη διάλυση αλλά τη διαπιστώνει αφού συμβεί και μόνο κατόπιν αιτήματος των μελών της κοινότητας, με σκοπό την εφαρμογή της Συνθήκης στη συγκεκριμένη περίπτωση. Τυχόν προϋποθέσεις του εσωτερικού δικαίου για τη διάλυση μια κοινότητας η οποία διέθετε νομική προσωπικότητα σύμφωνα με το εσωτερικό δίκαιο δεν αφορούν το πραγματικό γεγονός της διάλυσης.

7.2 Δημόσιο ή ιδιωτικό χρέος; η απάντηση που δεν δόθηκε

7.2.1 Η διαφορά ως προς τη φύση του ελληνικού χρέους προς τη Βουλγαρία

Αφορμή για την υπόθεση της *Ερμηνείας της Ελληνοβουλγαρικής Συμφωνίας της 9ης Σεπτεμβρίου 1027 (Συμφωνία Καφαντάρη-Μολόφ)*²⁷ ήταν η πρόταση του Αμερικανού Προέδρου Hoover τον Ιούνιο του 1931, να παγώσει η αποπληρωμή όλων των διακρατικών χρεών για ένα χρόνο. Η Ελλάδα και η Βουλγαρία ήταν κατ' αρχήν υπέρ της αναστολής αποπληρωμής των χρεών και για τις Ανατολικές Αποζημιώσεις αλλά η διαφωνία προέκυψε ως προς τη φύση του εκατέρωθεν χρέους.

Το μεν βουλγαρικό χρέος προς την Ελλάδα προέκυπτε από τη Συνθήκη του Νείγυ του 1919 και αφορούσε αποζημιώσεις ως συνέπεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Το ελληνικό χρέος, όμως, το οποίο επίσης προέκυπτε από τη Συνθήκη της 27ης Νοεμβρίου του 1919 και είχε τελικά ρυθμιστεί από τη Συμφωνία της 9ης Δεκεμβρίου 1927 (Συμφωνία Καφαντάρη- Μολόφ) αφορούσε την ανταλλαγή των πληθυσμών. Η ακίνητη περιουσία των ανταλλάξιμων είχε ρευστοποιηθεί και μεταβιβαστεί στο κράτος προέλευσης. Εκτός από ένα μικρό ποσοστό της αξίας της,

²⁷ PCIJ Series AB, No 45, σ. 67

το οποίο είχε αποδοθεί απευθείας στους ανταλλάξιμους, είχαν εκδοθεί κρατικά ομόλογα και το χρέος είχε συμψηφιστεί μεταξύ των δύο κρατών. Η διαφορά του συμψηφισμού ήταν υπέρ της Βουλγαρίας και η Ελλάδα είχε τελικά δεσμευθεί, με τη Συμφωνία Καφαντάρη- Μολόφ, να αποπληρώσει το χρέος σε εξαμηνιαίες δόσεις.

Έτσι, ενώ δεν υπήρχε αμφιβολία ότι το βουλγαρικό χρέος προς την Ελλάδα ήταν διακρατικό και θα μπορούσε να ενταχθεί στην πρόταση Hoover, διαφωνία προέκυψε ως προς τη φύση του ελληνικού χρέους προς τη Βουλγαρία. Η μεν Ελλάδα υποστήριζε ότι ήταν και αυτό διακρατικό και θα μπορούσε να ενταχθεί στην πρόταση Hoover, ενώ η Βουλγαρία υποστήριζε ότι ήταν ιδιωτικής φύσεως και έπρεπε να εξαιρεθεί. Η Επιτροπή Ειδικών στην οποία απευθύνθηκαν τα δύο κράτη των Ιουλίου του 1931 θεώρησε εαυτήν αναρμόδια για την επίλυση της διαφοράς και, στο πλαίσιο αυτό, τόσο η Βουλγαρία όσο και η Ελλάδα προέβησαν μονομερώς σε αναστολή αποπληρωμής του εκατέρωθεν χρέους.

7.2.2 Το αίτημα γνωμοδότησης προς το Διαρκές Δικαστήριο και η γνωμοδότηση

Αρμόδιο για την επίλυση τυχόν διαφορών από την εφαρμογή της Συμφωνίας Καφαντάρη- Μολόφ ήταν, σύμφωνα με το Άρθρο 8 της Συμφωνίας, το Συμβούλιο της ΚτΕ. Όταν, όμως, η Βουλγαρία προσέφυγε στο Συμβούλιο, το Συμβούλιο αποφάσισε να υποβάλει αίτημα γνωμοδότησης στο Διαρκές Δικαστήριο ως προς το αν η διαφορά αυτή πράγματι ενέπιπτε στο Άρθρο 8 της Συμφωνίας Καφαντάρη- Μολόφ και, εάν ναι, ως προς τη φύση των αποζημιώσεων που προκύπτουν από την Συμφωνία αυτή.

Το δε Διαρκές Δικαστήριο, στη Γνωμοδότηση του, παρατήρησε ότι το πραγματικό ερώτημα ήταν εάν η Ελλάδα είχε το δικαίωμα να θεωρεί την ένταξη του ελληνικού χρέους προς τη Βουλγαρία στην πρόταση Hoover ως προϋπόθεση της ένταξης και του βουλγαρικού χρέους προς την Ελλάδα. Το ερώτημα αυτό αφορούσε μεν την ερμηνεία της Συμφωνίας Καφαντάρη-Μολόφ αλλά μόνο παρεμπιπτόντως και μέσα στο πλαίσιο της ένταξης των δανείων στο σχέδιο Hoover. Επειδή το Άρθρο 8 της Συμφωνίας, όμως, προέβλεπε ότι το Συμβούλιο της ΚτΕ έχει αρμοδιότητα μόνο για ζητήματα που αφορούν την ερμηνεία της Συμφωνίας, το Δικαστήριο έκρινε ότι η διαφορά δεν ενέπιπτε στο Άρθρο 8. Εφ' όσον δε η απάντηση στο πρώτο ερώτημα του αιτήματος γνωμοδότησης δεν ήταν καταφατική, το Δικαστήριο δεν απάντησε στο δεύτερο ερώτημα, σχετικά με τη φύση των αποζημιώσεων.

8. Συμπεράσματα

Το αντικείμενο των αποφάσεων και των γνωμοδοτήσεων του Διαρκούς Δικαστηρίου έπρεπε, βεβαίως, να ανταποκρίνεται κάθε φορά στην προσφυγή ή το αίτημα γνωμοδότησης. Επομένως, η νομολογία αυτή πραγματεύεται συγκεκριμένα μόνο ζητήματα ερμηνείας των συνθηκών μειονοτικής προστασίας ή ανταλλαγής των πληθυσμών της μεσοπολεμικής περιόδου.

Το Δικαστήριο προέβη, για παράδειγμα, στον ορισμό της κοινότητας και της εγκατάστασης αλλά οι ορισμοί αυτοί αφορούν μόνο την ελληνοβουλγαρική και την ελληνοτουρκική αντίστοιχα Συνθήκη περί Ανταλλαγής των Πληθυσμών. Έκρινε, επίσης, ότι το άτομο είχε το δικαίωμα να δηλώσει τόσο εάν ανήκε σε κάποια φυλετική, εθνική ή θρησκευτική μειονότητα όσο και τη γλώσσα του παιδιού για την εκπαίδευση του οποίου ήταν υπεύθυνο, ενώ οι αρχές απαγορευόταν να επαληθεύσουν ή να αμφισβητήσουν τη δήλωση αυτή. Πρόκειται, όμως, για έναν κανόνα που αφορούσε τη γερμανική μειονότητα στην Άνω Σιλεσία, σύμφωνα με τη Συνθήκη της Γενεύης του 1922, ανάμεσα στη Γερμανία και την Πολωνία.

Παρά ταύτα, στη νομολογία του Διαρκούς Δικαστηρίου επανέρχονται ορισμένα ζητήματα γενικότερης φύσης. Έτσι το Δικαστήριο αποδέχθηκε, στη *Γνωμοδότηση περί Μειονοτικών Σχολείων στην Αλβανία*, ότι ο σκοπός των μειονοτικών συνθηκών ήταν να εξασφαλίσουν στις μειονότητες τη δυνατότητα να ζήσουν ειρηνικά μαζί με τον γενικό πληθυσμό, διατηρώντας ταυτόχρονα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους²⁸ και, στη *Γνωμοδότηση για τις Ελληνοβουλγαρικές Κοινότητες*, ότι ο σκοπός της ανταλλαγής των πληθυσμών ήταν ο περιορισμός του αλυτρωτισμού στην περιοχή δια της μετανάστευσης των μειονοτήτων.²⁹

Επίσης, το Δικαστήριο επέμεινε, στη *Γνωμοδότηση περί της Αντιμετώπισης των Πολωνών και Άλλων Ατόμων με Πολωνική Καταγωγή ή Γλώσσα στο Ντάντσιχ* και στη *Γνωμοδότηση περί της Ανταλλαγής ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών*, ότι ένα κράτος δεν μπορεί, στις σχέσεις του με ένα άλλο κράτος, να επικαλεστεί το Σύνταγμα του με το σκοπό να αποφύγει τις διεθνείς του υποχρεώσεις, χωρίς αυτό να σημαίνει παραβίαση των κυριαρχικών δικαιωμάτων του.³⁰

Τέλος, ένα ακόμα ενδιαφέρον σημείο είναι ότι το Δικαστήριο επέμεινε, σε δύο περιπτώσεις, στην πραγματική ισότητα και στην πραγματική απαγόρευση των

²⁸ PCIJ Series AB, No. 64, στη σ. 17.

²⁹ PCIJ Series B, No 17, στη σ. 19.

³⁰ PCIJ Series AB, No. 44, στη σ. 23, PCIJ Series B, No. 10, στη σ. 21.

διακρίσεων. Στη Γνωμοδότηση περί *Μειονοτικών Σχολείων στην Αλβανία*, έκρινε ότι, ενώ η ισότητα ενώπιον του νόμου είναι η έλλειψη νομικών διακρίσεων, η πραγματική ισότητα απαιτεί τη λήψη μέτρων τα οποία θα αποσκοπούν στην εξισορρόπηση διαφορετικών καταστάσεων.³¹ Στη δε Γνωμοδότηση περί της *Αντιμετώπισης των Πολωνών και Άλλων Ατόμων με Πολωνική Καταγωγή ή Γλώσσα στο Ντάντσιχ*, έκρινε ότι η απαγόρευση των διακρίσεων συμπεριλάμβανε τόσο ρητές διακρίσεις στη νομοθεσία του Ντάντσιχ όσο και μέτρα τα οποία, αν και δεν το προέβλεπαν ρητά, η εφαρμογή τους θα οδηγούσε σε διακρίσεις.³²

³¹ PCIJ Series AB, No. 64, στη σ. 19.

³² PCIJ Series AB, No. 44, στη σ. 28.